

**Вторгнення. За лаштунками
кривавої війни Росії та
боротьби України за
виживання**

КУПИТИ

Про книгу

Люк Гардінг – британський журналіст, письменник і премійований іноземний кореспондент газети The Guardian. Автор восьми документальних книжок, перекладених тридцятьма мовами. Став першим іноземним журналістом після часів Холодної війни, якого примусово вислали з Російської Федерації. Улітку 2022-го потрапив до кремлівського «чорного списку». 24 лютого 2022 року Люк Гардінг був у Києві. Від перших днів повномасштабної війни він спілкувався з українцями, їздив у гарячі точки, фіксував свідчення й описував події, щоб показати світові звірства російських окупантів в Україні.

Війна очима кореспондента *The Guardian*,
що потрапив у «чорний список» Кремля

ВТОРГНЕННЯ

ЗА ЛАШТУНКАМИ КРИВАВОЇ ВІЙНИ РОСІЇ
ТА БОРОТЬБИ УКРАЇНИ ЗА ВИЖИВАННЯ

ЛЮК
ГАРДІНГ

Vivat
ВИДАВНИЦТВО

ЛЮК ГАРДІНГ

ВТОРГНЕННЯ

ЗА ЛАШТУНКАМИ КРИВАВОЇ ВІЙНИ РОСІЇ
ТА БОРОТЬБИ УКРАЇНИ ЗА ВИЖИВАННЯ

Елегантність тексту і ґрунтовність досліджень роблять «Вторгнення» цінною пам'яткою про ті перші надважливі місяці, коли «сталися речі, які здавалися нам неможливими у XX столітті».

THE GUARDIAN

У Гардінґа унікальна кваліфікація, яка дозволяє йому розповісти цю історію... Його покрокова реконструкція подій у Бучі та останнього протистояння в «Азовсталі» до болю вражають своєю проникливістю.

THE WASHINGTON POST

Захоплива і часто зворушлива... ця історія — набагато більше ніж просто репортаж. Містер Гардінґ виписує її з глибоким знанням місцевості, а також із досвідом, набутим на посаді очільника московського бюро *The Guardian*.

THE WALL STREET JOURNAL

Твір Гардінґа — дуже якісний перший нарис історичних подій. А його висновки надовго залишаться з нами — і, на жаль, ще тривалий час будуть актуальними.

THE GUARDIAN 'BOOK OF THE DAY'

Перший нарис історичних подій — такий, яким йому й належить бути.

THE NEW STATESMAN

Репортаж наживо з українського фронту від провідного іноземного кореспондента й автора блискучої книжки «Мафіозна держава».

I NEWSPAPER

Майстерний репортаж про руйнування, завдані путінською війною. Гардінґ, у своєму неперевершеному стилі, описує живі й болісні картини з різних місць, від Маріуполя до Бучі, а також історії українців, чиї життя було зруйновано імперською загарбницькою окупацією. Це живі свідчення воєнних злочинів, про які ми маємо пам'ятати завжди.

Кетрін Белтон

Захоплива інсайдерська розповідь Люка Гардінга про війну в Україні, збагачена його унікальними знаннями про культуру та історію цієї країни. Обов'язкова для прочитання всім, хто стежить за перебігом війни, наслідки якої світ відчуватиме ще багато років по тому.

Емі Найт

Люк Гардінг укотре написав чудовий історичний нарис, цього разу про війну в Україні. Це блискучий і зворушливий виклад трагедії, яка триває досі.

Енн Еннлбаум

Швидкість і нагальність майстерного воєнного репортажу дозволила створити хроніку російського вторгнення в Україну, щохвилино розписану досвідченим журналістом і аналітиком — з політичного й особистого погляду, з владних кабінетів, з вулиць і квартир звичайних українців.

Саймон Себаг Монтефіоре

Люк Гардінг пропонує унікальний інсайт: напружену хроніку подій, що призвели до вторгнення, та, власне, самого вторгнення.

Еліот Гітінс

Гардінг — талановитий автор і свідок, здатний швидко та щиро розповісти проникливі історії людей, які стали жертвами цієї жахливої війни.

Біл Браудер

Репортаж, від якого захоплює дух.

Саймон Гарфілд

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

МІСТО

КИЇВ

ЛЮТИЙ 2022 РОКУ

чума на порозі ворог біля воріт
європа сахається

Ірина Шувалова. Тривога

Напередодні того, як усе змінилось, український письменник-романіст Андрій Курков запросив мене на вечерю. Чи то пак — на борщ у колі кількох друзів (так він сказав). Наше знайомство відбулося тієї-таки зими, тільки раніше. Тоді ми зустрілися за келихом червоного вина в невеличкому грузинському ресторані на березі Дніпра на Подолі, в низинній частині історичного центру міста. Нині ж на календарі було 23 лютого 2022 року. Годинник показував чверть по двадцятій. Я запізнювався, тому поспіхом купив пляшку портвейну «Колоніст» від одеського винного заводу і поквапився до оселі Куркова.

Тінь війни вже насувалася. Новини, що я публікував у *The Guardian*, були тривожні, навіть лячні. Тиждень тому сепаратисти обстріляли село поблизу проросійських регіонів Луганщини й Донеччини — на території, підконтрольній Україні. Ракета влучила у шкільний спортзал, і, на щастя, ніхто не загинув, але хмизу в жар восьмирічного конфлікту на сході країни було докинуто.

За тих темних часів нас розраджував гумор. Одного разу Курков надіслав мені у *WhatsApp* мем: голова Фьодора Достоєвського сюрреалістично ширяла в дірі у шкільній стіні, роздивляючись уламки, а довкола видніли футбольні м'ячі, мурал із зображенням джунглів і спортивний канат. Курков — автор численних дотепних книг, сповнених магічного саява, і найвідоміший сучасний український письменник — виявився приємним співрозмовником. А ще я помітив, що він оптиміст.

Мене ж натомість дедалі більше огортав смуток. Я бачив усі ознаки того, у що важко було повірити: Росія готувала вторгнення до України.

На ці землі Володівір Путін уже давно накинув оком. Проевропейська Революція гідності, що відбулася в Києві 2014 року, стала для нього приводом анексувати Кримський півострів та організувати повстання на Донбасі, яке призвело до встановлення його посіпаками контролю над частиною цієї території. Протягом наступних шести років бажання володарювати лише дужчало, поки не перетворилося на загрозову манію.

З осені 2020-го криза наростала, мов туман, що згущується й шириться, поступово вкриваючи все навколо.

Спершу Путін стягнув війська, танки й бронетехніку до західного кордону Росії з Україною і до Білорусі — «братської» держави, яку Москва майже поглинула. Усі машини були позначені загадковим білим символом — літерою V.

Відтак кремлівський лідер висунув кілька вимог, ошелешивши світову спільноту ступенем власних імперських амбіцій та зухвалості. Він жадав ні більш ні менш як визнання недійсною всієї європейської безпекової системи, що працювала протягом трьох десятиліть після розпаду Радянського Союзу 1991-го. Ба більше, адміністрація Байдена мала б гарантувати, що Україна ніколи не вступить до НАТО — військового об'єднання на чолі з США, заснованого 1949 року задля стримування СРСР.

І насамкінець Путін забажав, щоб Альянс забрав свої війська й техніку з тих європейських держав, що за часів холодної війни були сателітами Радянського Союзу, а до НАТО вступили після 1997 року, тобто з Румунії, Болгарії, Польщі та Прибалтики. Спробами повернути час назад московське керівництво переслідувало одну мету: відновити

сфери впливу СРСР, які колись обіймали частину європейського континенту, приховані від західного світу тим, що Вінстон Черчилль називав залізною завісою.

До цієї зони, зокрема, належали Білорусь та Україна — на думку Путіна, «історичні» російські землі, неправомірно відірвані від Москви внаслідок серйозних помилок більшовиків і втручання Заходу.

Угамувати очільника Кремля намагались усім світом. Та жодні дипломатичні заходи — хай то особистий візит президента Франції Емманюеля Макрона до Москви чи пропозиція Білого дому влаштувати зустріч на вищому рівні — не мали успіху. До кордонів України продовжували сунути російські батальйонні тактичні групи, а на супутникових знімках видніли скупчення смертоносної зброї: винищувачів «Сухой», зенітно-ракетних комплексів «Бук», артилерії близької дії, бензовозів і транспортних засобів для перевезення особового складу.

У понеділок, за два дні до наших «борщових» посиденьок із Курковим, Путін провів надзвичайне засідання Ради безпеки — найвищого в Росії органу ухвалення рішень. Керівники розвідувальних служб, урядові високопосадовці й міністр закордонних справ підтримали план визнання незалежності Донецької та Луганської «народних республік» — ДНР і ЛНР. То був химерний прояв вірності вождеві. Хоч би які побоювання були в учасників того засідання — ніхто не висловив жодної перестороги.

Своїм рішенням Путін ініціював масштабне військове вторгнення до країни, що понад тридцять років розвивалась як суверенна держава. ДНР і ЛНР зазіхнули на ту частину Донбасу, яку досі контролював київський прозахідний уряд на чолі з Президентом Володимиром Зеленським (у минулому — шоуменом і телезіркою). Скінчилася дія невдалих домовленостей, укладених вісім років тому в Мінську, щодо особливого статусу цих псевдореспублік. Настав час жахливих наслідків.

Щоб розв'язати політичні питання володарювання й відданості, мови й ідентичності, Путін удався до тактик, успадкованих Росією від її темного минулого: бомбардувань, руйнувань та вбивств цивільного населення. За останнє десятиліття Кремль зрівняв із землею Алеппо та

інші сирийські міста, а дві Чеченські війни (одна з яких привела Путіна до влади 2000 року) дали йому змогу майже знищити Грозний.

Цього разу ворогом було призначено Україну, а разом її керівництво, яке поділяло ідеї Євроатлантизму. Однак війна, розпочата 2022 року, виявилася масштабнішою і більш значущою, ніж попередні кампанії Кремля. Їй судилося змінити світ так, як він ще ніколи не змінювався. Німецький канцлер Олаф Шольц назвав її *Zeitenwende* — «початок нової епохи, переломний етап в історії». Ця війна поклала край хиткому відносному миру, що встановився у світі 1989 року після падіння Берлінської стіни.

Російське вторгнення — як спроба однієї нації поглинути іншу — стало найбільшим збройним конфліктом на теренах Європи від часів Другої світової. Для всіх, крім московської влади, це мало вигляд типового нападу імперії на непокірну колишню колонію. А виправдання Путіним власних дій — «денацифікація» і «демілітаризація» країни, яку очолює президент-єврей, — здавалося безглуздом.

Значно ближчим до правди був той факт, що без України Росія ніколи не стане повноцінною сильною імперією. Крім того, Кремль побоювався наслідувань. Бо якщо в Україні, де проживають мільйони носіїв російської мови, запанує демократія західного зразка, що передбачає критику влади, те ж саме може трапитись і в Росії!

Для міжнародних відносин наслідки вторгнення виявилися революційними. За кілька днів відбулося щось неймовірне. Швеція та Фінляндія відмовилися від нейтрального статусу, а Німеччина — від пацифізму. Сполучене Королівство зламало стіну, що виросла між ним та країнами-сусідами після його виходу з ЄС, а Польща й Угорщина подолали власну антипатію до біженців. Виявивши солідарність з Україною, Сполучені Штати та їхні союзники віднайшли свою роль у світі, визначили нову моральну мету й поновили здатність суспільства до опору.

Напад Росії вийшов за межі України й перетворився переважно на посередницьку війну з Заходом. *Главним противником* — тобто «головним ворогом» у перекладі з сухої мови КДБ — стали Сполучені Штати, а також інші демократичні держави, які заповзялись озброювати українців. Вашингтон надіслав боєприпаси й протитанкові

ракети *Javelin*, Лондон — системи легкої протитанкової зброї наступного покоління (*NLAW*[\[1\]](#)), Прибалтика — додаткову військову техніку. Ця допомога розлютила Москву.

Відтак Кремль оголосив, що повномасштабне вторгнення є боротьбою цивілізацій, і надав своєму наступу форми середньовічного хрестового походу, відступивши від концепції війн минулого століття. «Занепадницький лібералізм» — ось із чим вирішила боротися Москва. Адже Європа — це осередок розпусти, де панують антисімейні цінності. Принаймні так вважає патріарх російської православної церкви Кірілл І, який підтримав і благословив план Путіна. Отже, конфлікт перейшов у трансцендентну площину — російська бронетехніка була позначена містичним знаком Z. І хоча сенс цієї літери так і лишився туманним, вона стала головним символом пропаганди російського нападу.

У підсумку Путін плекав надію встановити новий світовий лад. Відколи його обрали головою Російської Федерації, він постійно нарікав на міжнародну систему, що сформувалася після Другої світової війни і спричинила гегемонію та екстремальний патріотизм Америки, катастрофічні вторгнення Заходу до Іраку й Афганістану, а також нахабне загарбання сусідів Росії блоком НАТО. У цій теорії Україна постала антиросійським проектом, таємно розробленим ЦРУ.

Терпіти таке не було сил. Настав час покласти край цьому неподобству. На питання, в який спосіб це зробити, російське Міністерство закордонних справ не мало конкретної відповіді. Окрім обіцянок «дати відповідь військово-технічну».

Вечеря була особлива. Курков і його дружина, британка Елізабет, дійсно запросили вузьке коло гостей: посла Бразилії, який досі перебував в українській столиці, попри те що більшість його колег-дипломатів евакуювалися; керівника міського музею медичної історії, де був свій підземний морг; і двох авторів, які пишуть для *Politico* і *The New York Review of Books*. Я перепросив за запізнення. Курков приніс мені полумисок борщу. Дуже смачного. Також нас почастували закусками зі свинини, медовухою й одеським вином.

Під час вечері господар пустив по колу цікаві матеріали з архівів більшовицької таємної поліції. Ці документи, знайдені на горищі

дочкою одного з генералів КДБ після його смерті, слугували джерелом останнього роману Куркова. Здебільшого то були протоколи допитів — одні надруковані, інші записані вручну вигадливими кириличними літерами. Але всі датовані 1917–1921 роками. Саме в той період Робітничо-селянська Червона армія до ноги вибила перший незалежний український парламент, що зовсім недовго пропрацював у Києві, і захопила місто. Так Україна увійшла до складу нового державного утворення — Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

До протоколів додавалися чорно-білі світлини підозрюваних. Фото трьох молодиків (один із них був чорнявим, кучерявим і в білій блузі), підписаних як циркові артисти. Портрети юної міщанки, усміхненої і схожої на дебютантку у вищому світі. Традиційні для таких документів в'язничні знімки арештантів у фас і профіль із поголеними головами. Більшість тих людей, підозрюю, зникли у вирі 1920–30-х років. Невже століття по тому історія повторюється і Москва знову планує знищити незалежність України, вдавшись до вторгнення?..

Того вечора, попри лихі передчуття, війна здавалася нереальною. Звісно, Путін блефував. Хіба ж не вивертом була його максималістська позиція щодо НАТО і європейської безпеки? Міжнародне співтовариство слухало його промови, сповнені параної і славнозвісного невдоволення Заходом, з увічливою терплячістю. Теоретично Україна могла приєднатися до НАТО. Сказати, що вона не може цього зробити, означало би порушити її права. Та в Брюсселі, де базується штаб-квартира НАТО, ніхто не очікував, що ця країна долучиться до Альянсу найближчим часом — якщо таке взагалі коли-небудь станеться.

Однак Путін, вочевидь, жив у власному, химерному й незбагненному світі. Поступово його рішення відходили від того, у чому всі вбачали раціональний захист власних інтересів. Сполучені Штати, Євросоюз і Великобританія погрожували йому серйозними наслідками і попереджали про руйнівні санкції, які неодмінно знищили б російську економіку в разі нападу Кремля на Україну. Та скидалося на те, що Путін бажає відкинути Москву в доглобалізаційний світ на зразок сірого СРСР, де не було змоги розраховуватися картками Visa, закуповувати за кордоном запчастини для літаків і ласувати біг-маком.

А яким був Київ? Яскравим європейським містом на кшталт космополітичного Берліна або Праги. Із трьома мільйонами людей. Із кав'ярнями й ресторанами, службою *Bolt* і кур'єрами, які завзято крутили педалі своїх велосипедів, здираючись угору старовинними брукованими вулицями. Замовити піцу з сімейної пекарні чи таксі можна було в мобільному застосунку. А поруч з оперним театром, збудованим у стилі французького ренесансу, знайти кінотеатр, де показують незалежні фільми, і підземний бар. (Останній ховався в підвалі й не мав вивіски, але місцеві знали, що пускають туди в середу і суботу тільки за паролем.) Словом, Київ був сучасною столицею, де гіпстери ганяли пагорбами на електросамокатах.

Того вечора, коли війна була вже на порозі, люди звично гуляли собі містом. Можливе російське вторгнення вони називали «День Х», хоча самі не вірили, що той день настане. Я жив у готелі на вулиці Ярославів Вал у самому серці столиці. Ходив повз продавця тюльпанів і повз скрипальку, яка вечорами давала концерти на «своєму» місці, обов'язково виконуючи *La Vie en Rose* Едіт Піаф. Щоранку їв вівсянку у французькій кав'ярні *Paul* — демократичному закладі, неподалік якого, за Бесарабським ринком, сидів безпритульний на клапті картону і випрохував мандаринку.

Розумом неможливо було досягнути, що вже незабаром на все це розмаїття краси й людей летітимуть російські ракети. Мене оточували історичні садиби у стилі ар-нуво — бляклі, наче з альбома марок вікторіанської епохи, вони були забарвлені в бузкові, жовто-брунатні, вишневі й нефритові кольори. На моїй вулиці розташовувалося польське посольство. Навпроти стояв Будинок актора — колишня караїмська синагога, зведена у величному неомавританському стилі. А за чотири будівлі вивищувався будинок Підгорського — пам'ятка середини дев'ятнадцятого століття, неоготична фантастична споруда з вежею і двома демонічними ґаргульями над дверима. Здавалося, ці демони з людським тілом, кажанячими крилами й собачими пиками ведуть бесіду між собою і з перехожими. Їм є що розповісти, адже вони пережили Першу світову, революцію та нацистську окупацію.

Якщо йти вулицею далі, можна побачити неокласицистичний готель. Його цегляний фасад не має жодних оздоблень, і тільки в недоладній

ніші, вирізьбленій у стіні за двадцять метрів од землі, сидить самотня оголена жіноча фігура, незворушно дивлячись долу.

По вечері ми з Курковими обійнялись і розпрощалися. Тоді я думав, що ця оселя наповнена всім необхідним для щастя: любов'ю, цікавими бесідами, книгами, картинами, квітами (під кухонним вікном там розкинулася мінігалявина нарцисів). Чи могла існувати причина полишити таке місце? А проте, як і більшість киян, Куркови мали екстрений план порятунку: сісти в семимісну автіку, заправлену по вінця, і вирушити на дачу, розташовану за годину їзди на захід від міста.

Коли я вже вийшов надвір, мені зателефонував знайомий, який працював у Міністерстві закордонних справ України. У нього була сила-силенна корисних зв'язків — він володів найрізноманітнішою інформацією.

Наближалася північ. Небо нагадувало темний блискучий оксамит.

Вторгнення, повідомив мій співрозмовник, почнеться о четвертій ранку.

Виспатись я не встиг. Російська операція почалася майже за розкладом — трохи пізніше за пів на п'яту. Віддалені вибухи й виття сигналізацій в автівках чула вся столиця. Країну знагла вихопили зі сну.

Сталося те, що передбачала влада США та інших держав, про що казали військові експерти і згодом того дня сам Президент Зеленський. Путін атакував Україну, маючи на меті знищити її культуру і громадян. Звісно, цьому передувала ціла купа тривожних дзвіночків: дипломатичні депеші, тверезі оцінки журналістів *The New York Times*, розвідницькі повідомлення, якими обмінювались урядові служби... Та все ж.

У ХХІ столітті таке здавалося неможливим. Російські війська на танках і літаках з імперською пихою сунули на чужу територію. Катастрофа розгорталася на тлі звично сірого, розмоченого дощем ранку четверга. Уже о п'ятій друзі й закохані телефонували одне одному, витріщалися в телефони в очікуванні свіжих новин і розв'язували питання щодо свого виживання. Залишитися чи евакуюватися?

Одні пакували валізи й готувалися виїжджати. Інші спускалися до підвалів своїх будинків, сподіваючись перечекати це жахіття. Коли колеги розбудили мене, я швидко взувся, напнув пальто і подався до підземного готельного гаража, де вже зібралися постояльці й персонал. Крім того, прийшла якась родина — мама і двійко дітлахів, яких треба було убезпечити. Малеча сиділа на стільцях, тримаючи в руках розмальовки. Отак з абстрактної теми авторських шпальт і предмета досліджень аналітичних центрів війна перетворилася на реального носія смерті — якщо не для цих дітей, то для інших.

До часу сніданку стало зрозуміло, якого масштабу сягнув російський воєнний наступ.

Виявилося, що амбіції Путіна вийшли за межі Донбасу — на території, де «коївся геноцид» (саме на такому формулюванні вперто наполягав кремлівський очільник). Ці землі становили майже всю країну: Схід, Південь, Північ, ба навіть Захід. Портовий Маріуполь на березі Азовського моря, Одеса й Херсон на чорноморському узбережжі, півтора мільйонний Харків (друге за розміром українське місто), а також підконтрольні Україні населені пункти на східній лінії фронту — всі вони підлягали бомбардуванням і знищенню.

Росія маніакально атакувала оборонні об'єкти України: аеропорти, військові бази, склади з боєприпасами. Це ошелешувало й лякало, адже загарбники анітрохи не зважали на людські жертви. Через недосипання я не міг збагнути плану Москви щодо подальшого перебігу «операції», але очевидною була її зухвалість. Усі сподівання росіяни покладали на блицкриг. Головною ціллю був Київ і його проамериканський уряд. Як ви вже певно знаєте, Путін хотів убити чи полонити Зеленського, а замість нього поставити біля керма проросійську «маріонетку» та відповідну адміністрацію.

Та хай там як, а час од часу на тлі цього лютого наступу спалахували іскри нормального життя. Щойно мені здалося, що вибухи десь далеко, я наважився вийти надвір. Було холодно, трохи вище нуля. Я надягнув бронежилет і шерстяну шапку. Дехто з місцевих вигулював домашніх улюбленців. До банкоматів шикувалися черги. Більшість крамниць і кав'ярень були зачинені — крім AROMA KAVA, де звично продавали круасани і каву навиніс, ніби нічого й не сталося.

Місцеві, з якими я спілкувався того ранку, відчували шок, страх і огиду від того, що Путін розпочав війну без причини чи раціонального пояснення.

Я проминув Золоті ворота — радянську копію стародавніх фортифікаційних споруд, збудованих за доби Київської Русі Ярославом Мудрим, князем із ранньосередньовічної правительської династії. Двадцять чотири години тому кошлатий гітарист виконував у тутешньому сквері пісні *Oasis*. Тепер музиканта не було. А станція метро «Золоті ворота» незабаром мала перетворитися на бомбосховище.

Я завернув ліворуч, до старих районів і Софійської площі. Найславетніші місця Києва лишилися неушкоджені. Дзвони Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря відбивали години так, як робили це вічність тому. А навпроти, з іншого боку площі, височіла Софія Київська — ще один величний кафедральний собор візантійської доби, зведений за XI століття. Про всяк випадок я сфотографував барокову зелену дзвіницю Софії. Поруч цього комплексу, в будинку номер тридцять три на Володимирській, розташувалося Центральне управління СБУ — орган держбезпеки України — зі штабами прикордонної служби та відділком київської поліції. Вочевидь, усе це були потенційні цілі для російських бомб. Проте пам'ятник Богданові Хмельницькому — славетному козацькому ватажкові XVII століття — досі стояв на своєму місці навпроти Софійського собору. Верхи на чорному коні, Хмельницький указував булавою на північний схід, у бік Росії.

Гральний майданчик був порожній: на ньому сиділо лише кілька галок і пес. Порожнювали й дороги, тому пташині співи лунали напрочуд гучно. Я спустився Михайлівською вулицею до великого майдану Незалежності, де 2004-го й 2014-го відбувалися повстання проти проросійських еліт країни. Посередині майдану височіла колона із золотавою фігурою жінки, що тримає в руках калинову гілку — символ незалежності України. Чи довго вона там іще простоїть? Статуї з'являються та зникають. Як-от пам'ятник Леніну, про який зараз нагадує хіба що порожній постамент наприкінці бульвару Шевченка.

Зазвичай на майдані збиралися туристи і шопери, які обідали на фудкорті ТЦ *GLOBUS*. А тепер вони щезли. Купка людей під дощем

очікувала тролейбуса. Відчинився кіоск із кавою. Я поспілкувався з одним із клієнтів — Віктором Олексійовичем. «Дії Росії на сто відсотків хибні», — сказав він мені. Тоді я поцікавився, що він робитиме далі. «Хочу вивезти онука з міста, а потім повернусь. У мене нема зброї, але я готовий захищати свою країну».

Щойно Віктор Олексійович почув перші вибухи на околицях міста — відразу зателефонував синові, а відтак увімкнув телевизор. В ефірі лунало звернення Зеленського: оголосивши про запровадження воєнного стану, той закликав громадян зберігати спокій. «Тут агресором є Путін, — зазначив мій співрозмовник. — Він вдерся до України, бо ми не хочемо жити під його диктатурою, згідно з його моделлю державоустрою». За словами чоловіка, така модель передбачає феодальне домінування Москви, що геть неприйнятно.

Інша клієнтка, яка вибігла по каву, — молода поліціантка Людмила запевнила, що працюватиме й далі. «Минулої ночі я не спала. Намагалася поспати перед роботою, але не змогла, — зізналася вона й попрямувала до свого відділку, подарувавши мені на прощання усмішку: — Цьомки-бомки!»

Тим часом до черги приєдналося троє українських солдатів в уніформі. Вони були в піднесеному настрої. Тридцятирічного офіцера, який назвався Олегом Олеговичем, викликали рівно о четвертій. Його військова частина дислокована в центрі Києва. «Цивільне населення покидає місто. Та ми залишимось і розчавимо їх. Військо в чудовій формі, внутрішні комунікації налагоджені відмінно», — відповів він на моє питання, чи зможе Україна завдати поразки Росії, яка має величезну кількість літаків та кораблів у складі Чорноморського флоту.

Протягом перших годин вторгнення, сповнених збентеження і страху, доля країни висіла на волосині. Порівняно з 2014 роком, коли українські Збройні сили поступалися потужнішому воєнному потенціалу супротивника, у лютому 2022-го ситуація була ліпша. Так казали всі, і цим словам хотілося вірити. Офіційно в Україні налічувалося двісті двадцять тисяч військовослужбовців і чотириста тисяч ветеранів із досвідом бойових дій. Була й сучасна зброя — авжеж, менше, ніж у Росії, проте українські солдати відзначалися високим рівнем мотивації та готовністю захищати свої домівки й родини.

А втім, потік автівок, що намагалися виїхати з Києва, свідчив про інше. Від самого ранку на вулицях були затори: цивільні шукали шляхи для втечі — на захід, до Житомира, а звідти до Львова і кордону з Польщею. Машини сунули вкрай повільно, якщо взагалі рухалися. Почався масовий від'їзд, що спричинив найбільшу від часів Другої світової європейську кризу, пов'язану з біженцями. Власне паніки не було, але всі відчували, що ця війна стане набагато гіршою за попередню.

Повідомлялося, що ворожі формування вже перетнули міжнародні пропускні пункти і кордон із Білоруссю всього за 160 кілометрів на північ від Чернігова (чи то пак за дві години їзди). Загарбники йшли на Київ лісами й болотами. Так, білоруський диктатор Олександр Лукашенко підтримував цю війну — на вимогу кремлівського колеги.

Війна підштовхнула Київ, змусила рухатися в божевільному темпі. Місто пришвидшилося, набрало обертів і набуло більшої цілеспрямованості, немов хтось перемішав і струсонув мільйон окремих атомів. Кілька автівок і жовтий муніципальний автобус промчали Хрещатиком повз знак «Я ♥ Україну». Була дев'ята ранку 24 лютого 2022 року — минуло чотири години від початку вторгнення. Цей день належало поставити в ряд інших трагічних історичних дат: 1 вересня 1939 року та 11 вересня 2001 року.

У Будинку профспілок із гучномовця лунав гімн України, але поруч не було майже нікого, хто міг би його почути. Вісім років тому, коли тодішній президент Віктор Янукович утік до Росії, ця адмінбудівля, що наче дивиться на майдан, відіграла ключову роль у Революції гідності. Саме тому вздовж Алеї Героїв Небесної Сотні, що веде до головного корпусу Будинку профспілок, було встановлено меморіал на честь демонстрантів, убитих силовиками експрезидента-втікача.

Від 2014 року Україна — розвинена країна з населенням сорок три мільйони людей — принципово прямувала до Європи. Її шлях був не ідеальним, зате наполегливим. Натомість Путін прагнув назавжди зупинити цю західну інтеграцію. Аж ось парадокс! Крадіжка Криму і

війна на Сході лише зміцнили українську державність та ідентичність. Колишні відмінності між людьми були стерті. Війна все спростила: тепер путінська Росія стала ворогом, протистояння якому перетворилося на боротьбу за виживання. Поразка в цій війні означала би впокорення та зникнення.

Того нещасливого ранку все вказувало на те, що Київ — місто з тисячолітньою історією — таки вистоїть. Але яка його частина виживе? І чи не дістане Україна — якась її частина або вся вона — нових, дуже жорстких російських господарів?

[1](#) Next Generation Light Anti-tank Weapon — легка протитанкова зброя наступного покоління.

— Тут і далі прим. пер., якщо не зазначено інше.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

УТРАЧЕНЕ ЦАРСТВО

СИБІР

БЕРЕЗЕНЬ 2021 РОКУ

Про історичну єдність росіян та українців

назва статті Володимира Путіна

Навесні 2021 року Путін вирушив у нетривалу відпустку до сибірської тайги в супроводі Сергея Шойгу, який часто-густо ходив із ним у походи. Призначений міністром оборони Росії 2012 року, Шойгу був одним із найвпливовіших у вузькому колі, наближеному до президента.

На світлинах, оприлюднених пресслужбою Кремля, двоє чоловіків відпочивали під блакитним небом на природі в оточенні гір і дерев. Обидва вже не молоді (Путіну — шістдесят вісім, Шойгу — шістдесят п'ять), убрані в однакові куртки з баранячої шкіри.

Путін сів за кермо гуркітливого всюдихода (вездехода) забарвлення хакі. Шойгу вмовився поруч, на передньому пасажирському сидінні. Відтак вони влаштували покотеньки струмками, заметами й мальовничими видолінками між сосон. А коли зупинилися, кремлівський очільник обтрисив сніг зі своїх валянків.

Потім його міністр показав майстерню, де обробляв деревину. А тоді вони сіли за дерев'яний стіл просто неба, щоб випити чаю з металевих похідних кухлів. На додачу в них були ковбаски, квашена капуста й салат з огірків і помідорів. «Гарно тут», — похвалив Путін.

Саме в цій пасторальній приватній місцині й було обговорено неймовірний план. Від його масштабів дух перехоплювало! Кремлівський керманич збирався відновити втрачене царство, сакральне місце, що його російські імперіалісти називали *Малоросією*, тобто «Малою Росією». Її сучасним утіленням була Україна — друга за розміром європейська держава після Росії, вдвічі більша за Італію і лише дещо менша від штату Техас.

Ні-ні, про те, що Путін дуже цінував Україну, не йшлося. За словами колишнього польського міністра закордонних справ Радослава Сікорського, російський очільник уважав її напівсуверенною, «сяк-так зібраною до купи» країною з шістьма мільйонами росіян. Понад три десятиліття після розпаду СРСР вона існувала як окрема держава, і Путін убачав у цьому дедалі більшу загрозу. Для нього така ситуація була нестерпна.

Ми не знаємо, що Путін сказав Шойгу чи ще комусь, із ким вони там зустрічалися. За версією завзятого мера Львова — Андрія Садового, пара подалася до сибірського шамана, і той напроорокував, що на долю президента випаде повернути всі російські землі. Потім шаман гримнув у барабан і назвав дату початку великої історичної путінської місії — на перший погляд досить містичну: 22 лютого 2022 року.

Перевірити, чи правдива ця захоплива історія, неможливо. Але тривалий стомливий похід гірськими кручами, організований начебто заради спостереження за дикими тваринами, збігся з кількома достеменними подіями в житті росіян. Напередодні відбуття до Сибіру Путін відсвяткував сьому річницю анексії Криму мітингом на московському стадіоні «Лужнікі». «Возз'єднання Криму з Росією встановило історичну справедливість», — виголосив він перед натовпом людей, які вимахували біло-синьо-червоними прапорами.

Власне, «встановлення справедливості» було довірене Шойгу. 2014 року під його командуванням «зелені чоловічки» (себто російські Сили спеціальних операцій) захопили півострів, окупувавши будівлю парламенту в Сімферополі та інші стратегічні об'єкти. Оскільки в Києві тоді панував хаос, українська армія не мала сил зупинити російський переворот, тож незабаром його було «узаконено» псевдореферендумом під егідою Кремля.

За рік Шойгу вирішив закріпити успіх іще однією місією — військовим утручанням до Сирії на боці президента Башар аль-Ассада. Ця операція не дала пасти дамаському диктаторському режиму — найближчому союзникові Росії на Близькому Сході. Від часів холодної війни то було перше розгортання кремлівських ЗС за межами колишнього Радянського Союзу. Либонь, саме воно й викликало злих комуністичних духів-руйнівників уже в Афганістані.

Шойгу — засновник керівної пропутінської партії «Єдина Росія» — попри тихий голос, був амбітним і дуже войовничим. Президент довіряв йому. Дехто бачив у ньому наступника Путіна, хоча той не висловлював бажання йти з посади. Опоненти ж називали Шойгу дрібнотою: мовляв, на зборах і засіданнях те й робить, що підтакує, а в питаннях війни тямить менше, ніж у піарі.

Вочевидь він поділяв релігійність свого боса. На Заході мало хто помітив, що Шойгу став першим міністром оборони від часів Жовтневої революції, який привселюдно перехрестився. Палкий патріот, він завжди зберігав вірність православній церкві та її патріархові Кіріллу, який цілком серйозно називав правління Путіна «дивом Божим».

Завдяки Шойгу до бюджету армії потоком ринули кошти, а сам він контролював виконання грандіозної програми з модернізації та збільшення війська, яке за його головування здобуло неймовірний престиж. Як зауважив журналіст Андрій Солдатов — експерт у темі російських силових структур, — за імперської та радянської доби збройні сили РФ не мали права ухвалювати політичні рішення. А тепер складалося враження, що для Кремля Генштаб є важливішим за ФСБ (Федеральну службу безпеки) — розвідувальну структуру, якою Путін керував і співробітників якої колись завзято підвищував.

Шойгу взяв на себе обов'язки відповідального за втілення сибірського плану. Повернувшись із відпочинку, він видав цілу низку наказів, які було виконано вже незабаром. Спершу це засвідчили звичайні водії, а потім підтвердили американські розвідники і колишня пресекретарка Білого дому Джен Псакі. Автомобільні відеореєстратори фіксували силу-силенну російської техніки, що сунула на південь і на захід — у напрямку України.

На одному відео колона самохідних гаубиць «Мста» повільно перетинала Керченську протоку, прямуючи до Криму залізничним мостом між півостровом та Росією. На іншому була бронетехніка, скупчена приблизно за 150 кілометрів від українського кордону на південному заході РФ — у Воронежі. Військові підрозділи, зібрані з усієї федерації — зі Пскова, Дагестану, Кемеровської області, — мали у складі танки Т-72, що раніше використовувалися в боях на Донеччині, і колону реактивних систем залпового вогню «Ураган» (також помічену під похмурим небом Воронежської області біля автодорожнього мосту).

Тоді ніхто не розумів, навіщо Росія розгортає війська. Усе це скидалося на масштабну демонстрацію озброєння, найчисленнішого від часів вторгнення до Криму та війни на Донбасі, яка досі тривала. Тракувати таку демонстрацію, з одного боку, можна було як відповідь Вашингтону. Незадовго до сибірської мандрівки Путіна репортери *ABC News* запитали Джо Байдена, чи вважає він кремлівського очільника вбивцею, на що президент США відказав: «Гм... Так». З іншого боку, показове стягування військ скидалося на попередження Зеленському, який відмовлявся визнавати ЛНР і ДНР незалежними політичними одиницями, що було головною вимогою Москви.

Та повернімося до відпустки Путіна. На прогулянки тайгою він убирався як мандрівник і людина з лісу, однак цьому образу передувала ціла колекція інших. Роками керманич РФ хизувався перед камерами розмаїттям ролей: аквалангіст, вершник, майстер східних єдиноборств, зірка хокею...

Крім того, він позиціонував себе як дослідника природи. Навперейми з журавлями розтинав хмари на надлегкому літаку. Разом зі своїм міністром колисав у лісі (приспаного) тигра. (Згодом писали, що тварина прибула з зоопарку і за кілька днів врізала дуба.) Тож у декого навіть виникло питання, чи можна за такою невизначеністю у самосприйнятті сказати щось про психічний стан лідера нації.

Насправді ж то були лише вистави, зате після повернення до Москви Путін напнув машкару, вага якої виявилася цілком реальною. Ця нова роль, що вимагала не так фізичної загартованості, як мисленнєвих зусиль, спричинить катастрофічні наслідки і для України, і для самої Росії.

Путін став істориком-аматором.

Уже в Кремлі Путін узявся розв'язувати так зване «українське питання». Усамітнившись, він занурився у книги, архівні документи і статті, що, на відміну від звичних для нього доповідей під грифом «цілком таємно», були у відкритому доступі. А потім написав статтю обсягом у п'ять тисяч слів — найімовірніше, власноруч. У центрі його уваги були вже не нагальні справи, а далеке минуле, що наче маревом майоріло перед ним.

«Про історичну єдність росіян і українців» — так називалася та стаття, опублікована на президентському сайті 12 червня 2021 року. У першій її частині автор зазначає, що повернувся до думки, яку віддавна вважав слушною. Ішлося про суперечливу теорію, ніби росіяни й українці — «один народ», «єдине ціле».

Намагаючись навести докази, Путін зазирає в минуле на понад тисячу років і розглядає оповиті туманом витoki російської культури. Мовляв, сучасні росіяни, білоруси та українці походять із Київської (або, за його термінологією, Стародавньої) Русі. Колись ця територія включала такі міста-держави, як Київ, Новгород, Псков, Лагода і Чернігів. Усі їхні мешканці розмовляли єдиною давньоруською, сповідували православ'я і мали за володарів династію Рюриковичів.

Прогалини в цій теорії відразу впадають у вічі. Київська Русь постала за IX–X століть, і заснували її не слов'яни, а вікінги. На ті землі вони прибули рікою — звідси й назва *Русь*, що має скандинавське походження й означає «чоловіки, які гребуть». Сучасні державні кордони й національна самосвідомість сформувалися набагато пізніше.

Скандинави-засновники дійсно асимілювалися з місцевою культурою. А Київ (або російською *Кієв*) опинився в самому серці того, що Путін вважає проторосійським світом. «Київський великокняжий престол відігравав панівну роль у Стародавній Русі», — пише він. І згадує володаря Володимира, який був «князем новгородським і великим князем київським». Саме Володимир 988

року навернув Русь на християнство, що є визначним етапом російської історії. Адже релігійна «спорідненість» збереглася на цій території донині, зауважує Путін.

Переважно він спирається на літопис XII століття «Повість временних літ», складений у Києві ченцем Нестором. Одним із героїв цієї пам'ятки є Віщий Олег — давній правитель Київської Русі, прибулий, імовірно, з півночі. Путін цитує Олежини слова з літопису: «Хай Київ буде матір'ю міст руських», — і зазначає, що зрештою це східнослов'янське князівство «розділилось і занепало». А причиною лиха, на його думку, стали інтриги іноземців за доби Середньовіччя. Передусім Путін нарікає на монголів, які за XIII століття спустошили силу-силенну міст, діставшись Києва, зокрема, 1240 року. Крім того, винуватити слід поляків і литовців, котрі загарбали те, що кремлівський лідер називає «південними та західними російськими землями», і приєднали до чужого католицького князівства.

Відтак автор статті стверджує, що гармонія в Росії відновилася тоді, коли козацький лідер Богдан Хмельницький попросив короля Польсько-литовської об'єднаної держави захистити права православних. Не досягнувши мети, він звернувся до російського царя Алексея Михайловича, і той гарантував безпеку «братом за вірою». Тож 1654 року Київ «присягнув на вірність» Москві.

Під російською владою ці землі розквітли, стверджує очільник Кремля. Особливо лівий берег Дніпра — тобто значна частина сучасної України. Віддаленіші території (включно з Кримом, анексованим Катериною Великою 1783 року) склали «єдину неподільну державу». Таке «збирання земель», в уяві Путіна, відбулося на підставі спільної мови, віри і культури.

На його погляд, Україна ніколи не була справжньою державою, і про це він прямо казав президентові США Джорджу В. Бушу. Ідею української державності зладили й утілили представники західної еліти: поляки й австро-угорці в XIX столітті, німці — у XX. Самі ж українські націоналісти проголосили незалежну державу («нестабільну від природи»), скориставшись «хитавицею» в Росії, спричиненою Першою світовою війною.

Загалом та частина статті, де йдеться про минуле століття, дивує найбільше. Наразі керманичеві РФ закидають прагнення відновити

Радянський Союз. І це правда, якщо казати про територію. Утім робота кремлівського очільника свідчить про те, що він зневажає творця СРСР — людину, чиє забальзоване тіло досі недоладно лежить у мавзолеї на Червоній площі. Саме Владіміра Леніна належить звинувачувати в існуванні України, запевняє автор. Це ж Ленін 1922 року визнав Українську Радянську Соціалістичну Республіку. Це ж Ленін надав Україні автономію, заклавши «в підвалинах нашої державності бомбу вповільненої дії». Руку до того злочину доклав і Нікіта Хрущов, подарувавши Україні Крим 1954-го. І всі ці кроки призвели до набуття Україною незалежності після розпаду Союзу. Росію «обікрали» — відібрали в неї людей, землі і братів за вірою.

В останній частині статті Путін сідає на свого коника і люто засуджує Америку, заразом спростовуючи західні перспективи Києва. Під опікою США Україна перетворилася на «антиросійський проєкт», презирливо пише він. Зараз тут потурають неонацистам, убивають етнічних росіян, заперечують «духовну єдність», нехтують родинними і дружніми зв'язками, встановленими між поколіннями й виплеканими в боротьбі з німецьким фашизмом.

Завершується стаття погрозливо. Вислови автора навіжено категоричні. Відтепер саме Москва визначатиме майбутнє України.

«Я впевнений, що справжня суверенність України можлива лише за умови єдності з Росією», — наполягає Путін.

З усіх поглядів ця робота являла собою непересічний документ. Однозначно вона була важливішою за будь-які тексти й накази, що їх Путін видавав протягом свого тривалого перебування на посадах президента і прем'єр-міністра. Це був маніфест перевороту й перегляду усталених ідей.

На появу статті вплинув російський письменник Александр Солженіцин. 1990-го він написав есе «Як нам облаштувати Росію», висловивши думки, що збігалися з поглядами Путіна: Київська Русь є колискою Росії, Білорусі та України. Якби не «страшне лихо» «монгольської навали та польської колонізації», народи цих «трьох відгалужень» досі були б разом. От що писав Солженіцин, засуджуючи «безвідповідальний» український «сепаратизм».

Водночас письменник попереджав: «Авжеж, якщо український народ дійсно захоче відокремитися, ніхто не насмілиться стримати його силоміць».

І саме цю тезу Путін піддав сумніву. У його похідній статті містилося те, що експерти Юджин Румер і Ендрю С. Вайс із Фонду Карнегі[2] у Вашингтоні називають «історичним, політичним і безпековим приводом» для вторгнення в Україну. Якщо Україна ніколи не була самостійною державою, її захоплення з акту агресії перетворюється на відновлювальну місію, подібну до возз'єднання Східної та Західної Німеччини.

Російські оглядачі погодилися з моторошними наслідками задуму свого керманича. «Московський комсомолец» назвав статтю «останнім ультиматумом Україні», передвісником чогось «дуже великого», мало не оголошенням війни. Соціолог Ігорь Чубай в інтерв'ю радіостанції «Ехо Москви» сказав, що Путін своєю роботою відчинив «скриньку Пандори», поклавши край «нескінченному пересуванню кордонів на пострадянському просторі».

Натомість західні читачі не були вражені. Один заслужений професор Кембриджу сказав мені, що вилазка в академічний степ, яку Путін здійснив без відповідного наукового ступеня, заслуговує на оцінку 2,2 (еквівалент «задовільно»). Експерти, згадувані Атлантичною радою, стверджували, що стаття не містить «нічого нового», «виражає імперську агонію» і являє собою «черговий приклад газлайтингу кремлівського лідера, що маніпулює жертвою, змушуючи сумніватись у власній адекватності». Роботу характеризували як «аматорську», «шовіністичну», «історично неправильну», «перекручену» та «зухвалу». Усі сходилися на тому, що Путін продемонстрував нерозуміння України.

Звісно, стаття аж тріщала від похибок. Українці, з якими я спілкувався, ставилися до неї презирливо. Чому Україна має коритися Росії, якщо в X столітті, за часів заснування Києва, на місці Москви були лише ліса й болота? Крім того, автор тексту ні словом не обмовився про добу козацької автономії, тобто про період XV–XVII століття. За тих часів на території, яка згодом складе незалежну Україну, панувало самоврядування.

Історик Сергій Плохій у своєму філігранному дослідженні «Брама Європи» стверджує, що попередники козаків були вільними людьми, кочівниками, які подеколи вдавалися до розбою. Жили вони у степах, за межами поселень, і промишляли полюванням, риболовлю та грабіжництвом. Поступово з цього братерства утворилася ціла держава, де встановилась офіцерська демократія з договірною моделлю політичного устрою.

Обрані козаками військові командири — гетьмани — керували вільними територіями, не обмеженими фіксованим кордоном. Очільник мав певні зобов'язання перед підлеглими, і в разі потреби його могли переобрати. На відміну від абсолютистської Росії, на Гетьманщині всі мали рівні права. Але російські царі, що змінювали один одного, успадковуючи престол, скорочували привілеї козаків і стирали їхню самосвідомість, аж поки Катерина остаточно їх не знищила. А втім, ідеї Гетьманщини заклали підвалини сучасної української державності.

Аргументи Путіна щодо Криму також були надумані. Перш ніж полководці імператриці Катерини захопили Крим, там мешкали татари, які сповідували мусульманство. Укупі з козаками вони складали понад 80 відсотків населення півострова! Але після сталінської депортації і путінських переслідувань корінні кримці випали з загальної картини. Класичний приклад «переселенського колоніалізму», як називає це явище академік Ендрю Вілсон — автор матеріалів для Королівського об'єднаного інституту оборонних досліджень (аналітичного центру в Лондоні).

Крім того, Путін лише побіжно, і то в надто згладженій формі, згадав про репресії XIX століття щодо української мови та літератури. Побояючись, що український культурний «сепаратизм» матиме серйозні політичні наслідки, російська влада запровадила сувору цензуру. Провідних українських інтелектуалів (включно з Тарасом Шевченком — колишнім кріпаком і національним поетом, який писав як українською, так і російською) арештовували та відправляли в заслання. А релігійні тексти, граматики, книги, газети і навіть україномовні вистави забороняли. Відповідні укази були скасовані лише 1905 року.

Та хай там як, а найдужче в Путіновій статті вражає інша прогалина. Ніде не сказано, чого потребують самі українці. Здається, вони існують поза світоглядом російського лідера і сприймаються ним як нікчеми, котрі не мають ані коріння, ані впливу.

Того ж літа 2021 року колишній президент РФ Дмитрій Медведєв заявив, що українці позбавлені «самоідентифікації», а отже, вони є просто «васалами».

За два місяці до російського вторгнення я зустрівся з Олексієм Гаранем, професором порівняльної політології в Національному університеті «Києво-Могилянська академія». Остання політична криза підкинула цьому розумному цікавому панові купу роботи, тож іноді він ходив у спортивному костюмі. Я вже не вперше брав у нього інтерв'ю. Ще 2014-го, після Майдану, що спричинився до відсторонення Януковича від влади, Гарань запросив мене до своєї квартири в багатоповерхівці на північній околиці Києва.

Як член організаційного комітету Майдану, він показав мені помаранчевий шолом, протигаз і молоток — речі, що їх доводилося брати на протести. (Молоток йому так і не став у пригоді.) Події тієї бурхливої зими й весни він охарактеризував як «боротьбу за національне визволення і рух проти корупції». Відмовившись укласти угоду про інтеграцію з Євросоюзом, Янукович віддав перевагу домовленостям із Москвою. Своєю поведінкою ексочільник держави скидався на «російську маріонетку», казав Гарань.

Тоді його засмучували погляди деяких лібералів на Заході. Ліві гарвардські академіки, звертаючись до нього як до безпосереднього організатора Майдану, повторювали кремлівські тези про «переворот, здійснений українськими фашистами і ЦРУ». «Ідеться про традиційну російську пропаганду», — злісно зазначав професор.

У відповідь він та інші експерти в галузі пострадянського українського націоналізму написали відкритого листа, де наголошувалося на розмаїтій природі протиурядового руху. Так, справді, деякі його учасники були націоналістами. Та крім них, участь у Революції гідності брали ліберали, соціалісти й лібертаріанці. А один із перших убитих протестувальників — шістдесятидворічний будівельник із Західної України — був євреєм.

Спершу, згадував професор, протести були мирними. Насильницької форми вони набули через жорстокість міліціантів, які безжально вбивали учасників. Урешті-решт перебільшення ролі крайніх правих сил зіграло на руку «російському імперіалізму». За кілька днів після нашої бесіди Путін анексував Крим, провівши, за словами Гараня, псевдореферендум.

До грудня 2021 року, коли ми з ним побачились удруге, риторика Москви так і не змінилася: російські чиновники запевняли, що Україною керують неонацисти. Але це було нісенітницею з огляду на надзвичайно низькі результати правих на виборах...

Улітку Путін відкликав багатьох військовослужбовців, відряджених до українських кордонів навесні. Але техніка лишилася там. А восени російські збройні сили поновили підготовку, тільки тепер цей процес набув іще більших масштабів та зловіснішого вигляду. Солдати надходили повсякчас. На кордоні з Україною тривали військові навчання. Небо розтинали винищувачі. У засніжених полях біля однієї з початкових шкіл Воронезької області громадився зенітний ракетно-гарматний комплекс «Панцирь».

Ситуація хвилювала.

Синьою гілкою київського метро я дістався станції «Героїв Дніпра» і привітав Гараня на третьому поверсі торговельного центру. Ми вирішили випити чаю в одній із їдалень мережі «Пузата Хата», що спеціалізується на українських національних стравах.

Моє головне питання полягало в тому, чи нападе Росія на Україну. Гарань уважав, що цілком можливо. Путін, мовляв, уже зробив низку заяв і висунув кілька вимог, спрямованих на ескалацію, тож відступити просто так, без демонстрації конкретних здобутків, він не міг. «Риторика Москви дуже загрозлива, — зауважував професор. — Події тривожно набирають обертів».

А ще ж не забуваймо про статтю, натхненну есеєм Солженіцина на тему російської історії. Гарань був здивований антибільшовицькими настроями кремлівського лідера. Дві третини його кар'єрного шляху в розвідці КДБ були присвячені служінню радянській державі. А зараз він відверто критикував ідеї соціалістів і політику Леніна щодо «національностей», що мала на меті скасувати культурне домінування Москви і запровадити навчання в Україні рідною мовою. Суспільство

Ленін класифікував за неетнічними категоріями, розподіляючи всіх людей на гнобителів та пригноблених, пояснив Гарань.

Путін — не єдиний лідер, який замислювався про кордони Росії, і не перший, хто переконував себе, що мова тотожна національності. Але в наш час він став першим, чиє мислення повернулося до ідей російського імперіалізму. За словами Гараня, Путін обстоював принципи, вперше сформульовані за 1830-х років графом Сергієм Уваровим, міністром освіти при дворі Ніколая I.

У посланні до царя Уваров виклав свої думки щодо імперської політики і запропонував три концепції: православ'я, самодержавство та народність. Ці терміни Гарань записав російською в моєму репортерському нотатнику. Слово «народность» не так легко перекласти англійською. Одна з версій — *national way of life* («національний спосіб життя») — передбачає духовну й культурну самобутність, притаманну простим росіянам і за природою консервативну, а отже, таку, що передається від покоління до покоління.

Подібно до Путіна, Уваров був одержимий Київською Руссю — святим граалем і жаданим об'єктом полювання від самого початку російської історії. Уваров вірив, що відвоювання Росією Києва та «західних губерній» дуже важливе для імперського проєкту. Мені казали, що Путін тримає бюст Ніколая I у себе на столі. «Він відданий ідеології російського царизму», — зауважив Гарань.

Ці пояснення допомогли мені трохи зрозуміти хід думок кремлівського керманіча протягом останніх тижнів, таких неспокійних для України. Та як виявилось, були й інші фактори, що визначали його поведінку, — і зовнішні, і внутрішні.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

BOOK2GO
ЕЛЕКТРОННІ КНИГИ

КУПИТИ